

en tillfällig tystnad, som afbröts dermed, att en af värdarne föreslog ett afbrott i skålarne med en promenad till Bellmans byst. Tåget af 650 å 700 personer företräddes af de svenska och danska sånghörerna. Efter återkomsten till Vauxhallen fortsattes talen och skålarne. Nybom hade författat verser, som äro aftryckta i N. D. A.

Såsom talare uppträdde nu med. doktor Berg, med. stud. Thomée, L. J. Hierta, bokhandlare Bagge och magister Ström.

Tidningarna skämtade mycket öfver höga vederbörandes rädsla. De unge studenterna voro förbjudne att sjunga utanför slottet, och en uppvaktning hos kronprinsen, som universitetens kansler, afböjdes från högre ort.

Af annonser finner man, att kostnaden för de betalande till festen på Vauxhallen belöpte sig till 1 riksdaler (säger en riksd.) 28 skillingar banko person. Deraf blef dock ett öfverskott, som fördelades mellan Prins Carls inrättning, Allmänna Barnhuset och »De fattiges vänner».

Detta var *det första studentmötet*, presenteradt af 250 danska, en norsk och en finsk student, den senare insmugen utan pass och därför sedan straffad med relegering. Nästa studentmöte egde rum i Lund och Köpenhamn 1845.

Vauxhallen är alltså den plats i Stockholm, der det första studentmötet firades. Att Bricole der firade sina fester, visar också, att lokalen var mera distinguerad.

Rydqvist omnämde (1833) »den första balen» derstädes, förmodligen officerskårens, såsom mera förnäm. Att imidlertid stället gick något nedåt kan man sluta af den kända visan på en den tiden vanlig valsmelodi.

»Känner du Kjerstin på Lybeck, hon som på Vauxhall'n svingar så lätt omkring.»

Lybeck var ett värdshus, som ligger på Djurgården och nu kallas *Lilla Hasselbacken*. Den vackra Kjerstin dog, om jag minnes visan rätt, dansande i sin kavaljers armar, träffad af blodstörtning, och blef sålunda genom sin död i dansen odödlig i sången som en ny Ulla Winblad, men mera och uteslutande tragisk. Förmodligen kunde vid denna tid en stor lokal för uteslutande fint folk ej bära sig på Djurgården. Ståndsskilnaden var större än nu, och stället egare G. L. Carlstedt, en hofjägare, var väl ej rätte mannen att skapa en finare lokal. Detta förmådde ju ens hr Pierre Bichard på Hasselbacken. Han hade der en liten lokal, der schweitzeriet nu står. Der lagade han sjelf biffstekar, sådana som endast han kunde laga. Hans vackra ståthga fru serverade, och det gick bra,

men så kom han ut för en skuld af 5- eller 6,000 kr. som han förut betalat, men utan att mottaga qvitto. Han sålde då (1836) sitt ställe till grosshandlaren Michaelsson och hade derefter en mindre lokal midt emot, som kallades *Casino*, der nu tobaksboden är. Derifrån kom han till Monbijou och sedan till Stallmästargården. Han torde hafva innehaft Hasselbacken före 1819.

Hr Mothander som meddelat mig dessa underrättelser om Bichard, omtalade, att han som yngling kom till Stockholm 1814. På Bichards ställe stod en liten röd stuga, der skeppare lågo utanför i gröngräset och drucko färsköl och rökte ur kritpipor, serverade af unga flickor i hvita bindmössor, bara armar och korta kjolar, räckande blott till knäet. De hade silkesstrumpor och röda eller blå skor med hvita klackar, som i Bellmans tid. När hr Mothander, som kort derefter lemnade Stockholm, återkom år 1819, var Pierre Bichards lilla kafébyggnad redan uppförd (vid det nu varande schweitzeriet eller flygelbyggnaden på östra sidan).

En annan djurgårdsbo omtalade för mig, att denne Bichard hitkommit som kock åt någon minister. Hans lokal var lika berömd för sina biffstekar som Blå Porten för sina aborrar och Franska

vårdshuset för sina våfflor. Hans omtalade vackra och ståtliga fru var hans hustru i andra giftet, så nära beslägtad med hans förra fru eller honom själf, att han först efter vidlyftiga förhandlingar med påfvar och potentater och åtskilliga romantiska äfventyr lyckades få henne till hustru. De hade också en tid restauranten å Monbijou. Ännu mer berömda för skönhet blefvo sedan deras tre döttrar, mamsellerna Pierre.

Etter denna lilla utflygt från ämnet måste vi återgå dit, d. v. s. till hofjägaren G. L. Carlstedts skapelse, Vauxhallen (Novilla). I hans tillståndsbref af den 9 maj 1832 stadgades bland annat för besökande entréafgift af sex skilling till danstillställningar om lördags- och söndagskvällarne. Egendomen kallades då Ludvigsberg, var rödmålad med hvita fönsterbågar, och en kolossal trappa utan ledstänger förde upp till danslokalen. Efter dansen ramlade sedan många hufvudstupa utför trappan, trots förbudet mot spirituosaförsäljning. Det är tydligen denna byggnad, som Rydqvist beskrefvit, men deraf finnes nu blott minnet kvar. Allt har blifvit så småningom ändradt med boningsrum, terrasser, trädgård o. s. v.

När egendomen år 1834 såldes till J. Zanoni, blef der ordentligt schweitzeri.

Zanonis enka, Eva Charlotta, född Lilja, sålde, som förut är nämndt, stället 1836 till konditor Johan Watzau och hans hustru Clara, född de Capretz, för 7,000 b:ko. Desse sålde egendomen 1843 till konditor Christian Grischotti. År 1847 sålde Grischotti stället till konditor Gabriel Winter för 5,000 b:ko. År 1850 sålde Winters enka lägenheten för 14,100 b:ko till konditor Carl Wilhelm Eckert. År 1875 den 1 juli sålde Eckert egendomen till konditor August Schéele för 60,000 kr.

Winter, och isynnerhet Eckert, gjorde stora förändringar, och under Eckerts tid uppkom namnet *Novilla* jemte stora salongens apterande till vinterträdgård. Hr Schéele, som sjelf benäget lemnat åtskilliga upplysningar om lokalen, skrifver sjelf:

»Som något ovanligt nu för tiden i större lokaler, qvarstår buffeten med sin snart nog antika lyx, i sjelfva salongen, och serveringen bestrides derifrån inför allmänhetens ögon.»

Detta är sanning, men en behaglig sanning. Det är just denna exposition, som ger stället ett visst behag. Jag vill blott hänvisa till de nästan makalöst eleganta stora serveringsrummen vid stationerna å ryska Nikolaibanan. I midten af salez är der en jettestor

spisel, å hvilken alla rätterna stå kokande i guldglänsande kopparkastruller.

Som kuriosum på stället finnes ännu ett brandbref från 1847, då huset assurerades för 6,000 bko, i Alliance Company i London. Detta papper är underteckadt af *D. Erskine, D. Erskine j:or, Samuel Gurney, Moses Montefiore* och *Lionel N. de Rothschild*.

I olikhet med andra byggnader på Djurgården står huset på konungens egen grund, ej på Djurgårdens (tillhör sålunda förmodligen Rosendal, liksom grunden för Bellmans byst). Vid tronombyte begäres tomtförnyelse hos riksmarskalken, och brandförsäkring meddelas ej af Stockholms stads brandförsäkringsverk.

Före år 1886 betalades i utskänknings-skatt för ställen på Djurgården i medeltal 50 riksdaler (Hasselbacken dock 150). Då Schéele år 1875 öfvertog Novilla, betalade han i skatt 400 kronor. Ett par år derefter uppkom utskänkningsbolaget och satte upp afgiften till 2,000 kronor. Dock nedsattes den sedan till 1,200 kr.

Ställets nuvarande egare är som författare känd bland annat för ett arbete »Minnen från Djurgårdsteatern 1864—81 af en teatervän». Under signaturen »Fergus» har han utgifvet dikter och uppträdde senast som skildrare af ett tragiskt-bacchanaliskt äfventyr i »Dagsländan».

Sin största och kanske enda ryktbarhet på senare tiden har Novilla som vinterträdgård med musik, bersåer, lagerlundar, gipsgudar, vattenkonster, fiskar, kulörta lampor och dylikt, som ses af följande å Bellmansmelodi gjorda rimverk

Ser du under månens rund
 Hasselbackens mörka grund!
 Se manegen strålar
 och Alhambra präalar,
 sist på höjden,
 ligger »fröjden»
 der vår Fergus sköter slöjden.
 Prätigt illumination!
 Åkardrängarnes nation
 hästar, pojkar, hundar,
 här i Bacchi lundar
 vid Novilla
 lyssna stilla,
 när musiken höres drilla.
 Trapporna upp,
 hej, hvilket fläng!
 Der gör en grupp
 halt, venster sväng:
 öfverfull är re'n lokalen.
 Vinterträdgårdslukt,
 Bacchi safters fukt
 ånga ur den ljusa salen.
 Lågor och musik
 blommor och publik
 och vid disken en poet!

Detta är en söndag på vintern; eljest är Novilla, som hr Schéele säger, att räkna till »det Stockholm som går».

Betrakta vi den af hr *Edvard Chors'* nyligen utgifna lilla vackra och goda

kartan öfver Djurgården (egentligen blott södra Djurgården), så finna vi bredvid Novillas lilla röda hus ett mindre och svart utan namn. Hr Cohrs har endast gjort restauranterne röda, och den lilla svarta pricken utan namn ser nästan afvisande ut, åtminstone genom privata eganderättens helgd. Huset är dock inbjudande och har ännu sedan gammalt traditionellt bibehållit det inbjudande namnet *Dioraman*. Der hade nämligen i början på 1860-talet professor *Enslein* utställt sina verldsbekanta rundmålningar. Skalden *Elias Schlstedt* nedslog der under sista åren sina bopålar, sedan han flyttat från Sandhamn. En annan skald som också gästade Djurgården var *Wilhelm von Braun*. Om honom skrifer Herman Hofberg träffande:

Öfvermått af förströelser och trött vid bullret af efterhängsna muntra lag, jagades han af en inre oro från ställe till ställe, tills han slutligen fann friden i döden den 13 september 1860.

Ett sådant der ställe var Djurgården, der han under ett par vintrar bodde i Djurgårdsstaden och företrädesvis höll till på Novilla hos Eckert. Hans umgängesvänner då voro vinhandlaren Grönstedt, sångaren E. Willner, vinhandlaren Janne Holm och dockmästaren Gustaf Hasselgren, »kåppen» samt, om

jag ej misstager mig en ännu lefvande, ännu kraftigt verkande man, boende någonstades vid Rosenvik. De höllo till på Novilla och gjorde pilgrimsfärder till Blå Porten. Eljest bodde Braun under sin vistelse i Stockholms närhet mest under senare åren hos sin vän och beskyddare, den bekante högt aktade gubben Zetterberg, »Lidingökungen» kallad.

Till venster om Novilla ligger *Tivoli* en jemförelsevis ny skapelse från början af 1850-talet, ett misslyckadt försök att skapa ett folknöje, liksom Vauxhallen och så många andra, der den förnäma välmeningen med pjoller, nykterhet och okunnighet skall på nöjet och förströelsens väg leda ett folk som den ej känner och som blott begär att få vara i fred för att grundligt roa sig sjelft, utan förnäm inblandning och filantropisk lagstiftning.

Meningen med *Tivoli* var att få en förlustelseplats för det lägre folket, och ett bolag bildades med en general Silfverstolpe i spetsen. Det blef oerhördt dyrt och bolaget måste efter stora, för många ruinerande förluster upplösas. En af bolagsmännen och egentliga arrangören hr *Mineur* köpte då *Tivoli* och öfvertog det, men sålde det sedan till en enkefru Lenoir. Derefter köptes det genom byte af grosshandlaren *Anshelm*

Berg, som förut innehaft Vaxholms hotell, hvilket i stället öfvertogs af fru Lenoir.

I äldsta tider var Tivoli i flere afseenden misslyckadt och blef för dyrt och stelt för det egentliga så kallade folket samt för burleskt för en finare publik. Der funnos trollkarlar, positiv, karuseller, rutschbanor och dumbeter, den ena värre än den andra. Bäst voro danspaviljongerna, men de voro för dyra och hvarje dans måste särskildt betalas, som jag vill minnas, med sex styfver. Den hyggliga folkmassan behöfver blott en öppen plats, der den får dansa i fred och ostörd af filantroper och fint folk. Derjemte fördras till folknöjets uppehållande blott en kraftfull polis med battonger vid hvars blotta åsyn fredstörarne, obehöriga personer fly liksom för »paltarne» i Gustaf III:s och Bellmans tid. Komma dertill en *Filikromen*, en *Blinda Kalle*, en *Roos* af sig sjelf, så är det så mycket bättre.

Om *Filikromen* yttrar en samtida författare, »att så kallades i början af 1800-talet en person, som om somrarne uppehöll sig på Djurgården och sjöng visor, ackompanjerade sig med en skorrande violin för en hop, hvars icke förfinade öron tålde vissa kärnvickheter. Han var en bland de original, hvarpå den tiden icke led någon brist, men hvilka nu

blifvit allt mera sällsynte, liksom glädjen och munterheten.»

Denne Filikromen måtte hafva dött omkring 1813, att döma af Rydqvists beskrifning, hvori han omständligt omtalas såsom f. d. gardist, försupen och oblyg, men qvick i mer än ett afseende och uppfångar utkastade slantar med munnen som en hund. Rydqvist liksom flere andre författare från denna tid klaga öfver, att dylika humorister försvinna för tidens tråkighet och för den pietistiska ofördragsambeten, som oblygt påtvingar andra sina fördomar. Att liknande improvisatörer ännu finnas och alltid måste finnas hos ett så kärnfriskt folk som det svenska, det vet jag af egen erfarenhet. Jag har nämligen sett flere sådana i olika orter och senast för några år sedan på en undangömd och för pietisterne okänd plats i Vaxholm. Der uppträdde en ung frisk humorist vida öfverlägsen en dylik sångare och spelman, som jag kort förut sett i en bondby utanför Paris och som hade rykte om sig.

Men dylika rolighetsministrar kunna numera knapt nog uppträda på den gentila slätten; de höra snarare till Friesens park. Till ett Tivoli inom murar lämpa de sig lika litet, som vildfogeln i bur. Tivoli är numera ett förlustelseställe för en allmänhet, som har råd att betala

sina nöjen och som ej likasom folket kan roa sig sjelf.

Med grosshandlar Anshelm Bergs och hr Hugo Mattssons tillbråkande af Tivoli och med biträdet af arrangören, impresarion hr *Adacker* har inträdt ett nytt tidskifte i detta etablissements historia, ja, i hela Djurgårdens historia. Är det möjligt att fortgå på samma sätt, som början nu är gjord, så torde Stockholm kunna i en framtid få ett Tivoli utan make i någon annan hufvudstad. Möjligheten till ett dylikt resultat ligger i den gynsamma terrängen och det ypperliga läget och utrymmet, som ännu kan eröfras utan orimlig kostnad genom inköp åt vester, norr och öster. Det var ett fel att ej rotundan och Bellevue bygdes vida större. De bygdes för en liten hufvudstad, ej för en stor. Bellevue, hvarmed menas paviljongen uppe i berget, bygdes lik ett slags utsigtstorn, då det i stället skulle hafva bygts till en dans- och matsalong, en stor lokal, som kunnat vara lika enkel, ja, enklare men med tre fyra gånger så stor yta. Hasselbacken hade i sådant fall fått en förfärlig konkurrent vid åtskilliga större fester. Den kollation, som derstädes hölls för publicistmötet lördagen den 10 juli anno 1886 visade detta. Läget är öfverlägset vackert, och till slut får man måhända

göra ett hissverk å la Knut Lindmark upp i höjden utefter bergväggen, för gubbar och matronor. Utsigten kan väl ej täfla med Mosebackes, men den är mera tillgänglig för en större allmänhet och derigenom öfverlägsen alla andra utsigter i Stockholm samt i och för sig utomordentlig så väl vid dagsljus som vid eldsljus.

Viktoriateatern inom Tivolis murar är en ny skapelse, som gått oupphörligt framåt och har en kontinentalt anlagd riktning, förtjent af allt erkännande. Vackra bemödanden hafva också blifvit gjorda för åstadkommande af en zoologisk trädgård, men frågan är, huruvida ej detta försök är mindre lämpligt och kan beröfva Tivoli dess rätta karakter om det fortsättes och förstoras. Ett mindre antal djur med större utrymme och mera frihet samt kanske uteslutande svenska skulle borttaga den något pinsamma pregel af menageri, som så lätt kan intryckas på ett liknande företag. En zoologisk-botanisk trädgård bör vara ett för sig och ej blandas ihop med ett Tivoli eller en vauxhall. Svenska djur spridda här och der och lefvande parvis eller i flock inom stora inhägnader och så vidt möjligt är i naturtillstånd, svenska fiskar i jätteaquvarier eller dammar, foglar i stora voliärer skulle jemte bota-

niska anläggningar och orangerier blifva mera lockande, mera hedrande och mera lönande. Allt detta dock under förutsättning att samma kunniga, kraftiga och intresserade styrelse, som nu finnes, fortfar och så att säga tvingar allmänheten med sig och tvingar till lokalens utvidgning.

Den starkt kuperade och omvexlande terrängen i Tivoli är ytterst tacksam för estetiskt väl utförda anordningar, och de stora illuminationer med fyrverkeri som der utförts, hafva gifvit en anblick så utomordentligt vacker, att man svårligen kan tänka sig något dermed jemförligt. Kulörta lampor följande markens lutningar och visande dess relief göra lokalen till ett trollpalats i orientalisk stil och föra tanken till de nyanlagda eleganta småstäderna vid Bosforen utanför Konstantinopel.

Men vi få ej afbryta våra topografiskt-historiska studier med dylika fantasier. Vi taga till kartorna och finna på en karta i Tollstorps beskrifning, att ofvanför Vauxhallen och just på den plats, der Tivolis Bellevue nu ligger, fans då (i början af 1840-talet) ett litet bus, som på kartan heter *Lindboms värdshus*. Möjligen skall detta vara *Lindströms*, ty i boken läses:

»Enkan Lindström erhöll besittnings-

rätt till en plats om $\frac{1}{2}$ tunnland ofvanom Vauxhallen, med 10 rdr b:ko, att der enligt resolution af den 15 juni 1837 uppföra ett flyttbart hus.»

Det talades den tiden mycket om »flyttbara trähus», som sades vara en uppfinning af öfverste Blom. De lära hafva fått fördelaktigt vitsord af franska institutet och vunnit uppmärksamhet utomlands. Detta är märkvärdigt, när man ser de prof derpå som ännu finnas kvar vid *Framnäs* mellan Blå Porten och Sishof. Dessa hus byggdes der och utbyrdes till sommarnöjen af öfverste Blom, en mångsidig man som var sjöman, diplomat, öfverste, arkitekt och professor.

Till J. P. Tollstorps förträffliga beskrifning finnes bland andra kartor en temligen suddig sådan öfver Valdemarsön eller södra Djurgårdsön. Jemför man denna med hr Edvard Cohrs vackra karta öfver samma trakt, så finner man, att den långa byggnadsraden på »Slätten» förut stått längre ned, men i senare tider blitvit uppflyttad närmare bergkanten. På Tollstorps karta stå fyra byggnader i en rad nere på Slätten, och endast det femte, »Vauxhallen» (Novilla numera), står på samma plats som nu.

De fyra husen i rad på Slätten äro från venster eller vester räknadt *Tournaires*, *Pohlsro*, *Gauthiers* samt ett fjerde

mindre hus utan namn. De fleste läsare veta nog redan, att vi sålunda hafva två manéger, skilda af ett schweizeri. Tänka vi oss de tre ställena uppflyttade i den nu varande linien, så skulle de ungefär motsvaras sålunda: Tourniaires af Manègen (Mothanders), Pohlsro af Alhambra (Nya franska värdshuset, Kitzings) samt Gauthiers af Tivoli.

Följa vi nu den ypperlige Tollstorp, så skrifer han: »*Slätten* norra sidan om vägen intill berget var ännu i början af detta århundrade tätt bevuxen med hasselbuskar och utom på berget, der Ludvigsro (Hasselbacken) nu är beläget, alldeles obebyggd. Det är egentligen på de senare 15 åren (således efter 1829, året för Bellmansbystens resande), som den blifvit uppröjd, planterad och till byggnadsplats begagnad. Der är nu (1843) en ganska vacker promenadplats, medelpunkten för folksamlingar och offentliga nöjen».

Om Tourniaires manéger eller den första till venster (vester) få vi upplysning under följande citat:

»Konstberidare *Kuhn* erhöll en plats nära Pohls till uppförande af en byggnad för att der gifva undervisning i ridkonsten, den 9 maj 1828. På detta ställe erhöll konstberidaren *Foureaux* tillstånd att uppföra en manéger mot 150

rdr, med vilkor att borttaga byggnaden, enligt resolution af den 16 november 1833. Det beviljades dock konstberidaren *Tourniaire*, enligt resolution den 11 februari 1839, att der uppföra den stora manégebyggnaden, som nu der befines (1843) mot 300 rdr årlig afgift. Dessutom erlægges till kungliga teatern afgift för hvarje representation, hvilket belopp utgått med 200 rdr banko och deröfver.»

»*Pohlsro*. Konditor Pohl hade sitt första konditori i den lilla runda byggnaden på gården i fru Cantslers egendom. År 1829 den 19 september erhöill han besittning till denna plats, som något utvidgades 1833 och den han med stor kostnad ganska elegant bebyggt. Han har mycket smakfullt förskönat omgifningen. Under flere år har detta varit det mest besökta konditori på Djurgården. Erlägger till Djurgårdskassan 20 rdr om året. Stället är taxerad till 7,000 rdr.»

Kartan visar, att platsen mellan byggnaden och vägen var en öppen trädgård med två rundlar närmast vägen. Huset är ett vinkelhus med vinkelflygel på vstra (venstra) sidan. Jag hörde berättas i början på 60-talet, att det gamla huset stod i vinkel mot det nuvarande, att det på rullar vreds och flyttades upp. Sedan

tillbygdes verandorna i mohrisk stil af sedermera hofintendenten Söderlund.

Vi låta nu Tollstorp berätta:

»*Gauthiers manège*. Konstberidaren Gauthier erhöll 1828 tillstånd att på Djurgården visa sin skicklighet i ridning och voltige samt denna plats till uppbyggande af en manège, som dock utvidgades något enligt resolution den 27 augusti 1839. Han är ännu (1843) egare deraf. Erlägger i årlig afgift 150 rdr.»

Gå vi nu tillbaka till Tourniares manège, så erinrar sig nog en eller annan läsare detta namn ur litteraturen från första hälften af 1840-talet. Madame Tournière var en bekant skönhet, något junoniskt fyllig, och truppens damer tyckas i allmänhet hafva vridit kring hjernan på en och annan af tidens skriftställare, som, alltid tacksamma mot sina föremål, föreviga dem på vers och prosa. Enligt hr Mothanders uppgift bygdes Tourniares manège år 1840 af *kapt. Oldenburg*; Djurgårdskanalens byggare, som sedan for till Ryssland. Manègen lär hafva kostat 36,000 rdr banko. Tourniaire tyckes ej hafva haft den i många år, ty redan 1847, då Mothander köpte den, innehades den af ett bolag, som gjort konkurs, och arrenderades af *Rappo* och Lippart.

Hr Mothander köpte äfven den förut

omnämnda Gauthierska manègen på östra sidan om Pohlsro, hvilken ej synes hafva varit särdeles dyrbar och nedrefs för att undvika konkurrens. Dess attiralj förenades med den Tourniaireska, och alltsammans brann upp 1848 och bygdes om högre upp på dess nuvarande plats.

När hr Mothander nu fått en manège, skulle han också hafva en konstberidartrupp och for till Tyskland midt under krigen och oroligheterna 1848—49. Alla konstberidartrupper hade lidit hårdt af kriget och voro utblottade*. Slutligen fick han fatt på *Guerras* trupp i utblottadt skick i Rostock. Hästarne hade blifvit spända för kanonvagnar och förstörda. Guerra häftade för stor skuld i staden, och hela hans apparelj skulle gå under klubban. Hr Mothander, som rest ut med grosshandlaren Schwan till ryggstöd, lyckades att klarera denna affär, men så återstod ett passförbud för Guerra för en resterande skuld hos en köpman i Berlin. Då reste hr Mothander från

---

* Deras vagnar hade användts vid barrikader och deras hästar spänts för kanonvagnar. Hästarne vid Circus Renz begagnades vid en parad för diktatorn, men vid en vändning kastade de af sine ryttare. Detta märkte diktatorn och gaf de okunnige ryttarnes chef en skrapa, för det han förgripit sig på enskild egendom. Renz återfick genast sina hästar.

Rostock till Berlin och fick i sällskap Guerras vackraste, mest oemotståndliga konstberiderska, en mademoiselle Littard, som skulle beveka Merkuriesonens hjerta. Hon var ett utomordentligt firadt fruntimmer, och Mothander skildrar resan med henne till Berlin som ett triumftåg. Uppdraget lyckades, och mademoiselle Littard kom, såg och segrade och for tillbaka till Rostock, men hr Mothander till Lybeck för att förbereda truppens afresa till Sverige. Truppen blef fördröjd, men kom slutligen till Lybeck, dock utan den sköna mademoiselle Littard. Hon hade sjuknat häftigt och dött, och hennes begrafning hade vållat dröjsmålet.

Denna lilla romantiska inblick i cirkuslivet skildrade hr Mothander på ett lifligt och sympatiskt sätt, som jag tyvärr ej mäktat återgifva. Den hör dock till Djurgårdens historia. »Guerras vackra flickor» höra till romantiken och äro odödliga.

Hr C. P. Mothander har på begäran benäget lemnat mig nedan stående uppsats. Han har ej gömt sina gamla affischer, utan måst uteslutande lita på ett stundom svikande och missledande minne. Uppsatsen afskrifves här ordagrant:

»I början af 1820-talet stod å nedre slätten invid gamla de Broenska teatern en cirkus, bygd af konstberidaren Fou-

reau, der han gaf föreställningar under flere somrar. Hans fru lär hafva varit en mycket firad konstberiderska.

Sedermera bygde gamle *Didier Gauthier* Cirque du Nord, en cirkus nedanför nu varande Tivoli. Publikens pretentioner voro der mycket anspråkslösa. Gautiers sällskap bestod uteslutande af hans egen familj: sönerne Max, Alexander, Louis och Jean samt döttrarne Nini, Rose och Thérèse.

Vid slutet af 1830 talet kom *Tournière* till Stockholm. Hans cirkus stod nere vid landsvägen midt emot Jägarbostället.

Den nuvarande manégen invigdes 1848 af *Guerras* sällskap, bekant för sina sköna qvinliga medlemmar: Magdalena Krembsow, Helene Slabasinsky o. s. v.

1855 *Cirque Hinné*, der Andrew Ducrow, skolryttarinnan mademoiselle Monël och madame Chaplain gjorde furore.

1858 kom ett amerikanskt sällskap *Circus Stoekes*, hvars primadonna Rosina Ethair gjorde mycken lycka. Hennes slut blef romantiskt. Några år senare uppträdde hon i Paris i Cirque Napoléon. En qväll, då hon slutat sin entrée, träffades hon af hjertslag och dog midt under publikens jubel och bifallsyttringar.

1861 *Circus Renz*. Man berättar, att hans sällskap från början (1843) varit

mycket anspråkslöst. Det bestod af direktören, hans fru och nuvarande circusdirektören Gotthold Schumann. År 1861 ansågs sällskapet som det förnämsta i Europa. Damer voro Lisa Kenebel, Leopoldine Gärtner och Clara Rasch, den sista ännu för några år sedan sällskapets förnämsta skolryttarinna.

1868—1869 *Cirque Hinné* med herr Albert och fru Lina Salamonsky, miss Zephara Hanneman och förste jockeyryttaren herr Emil.

1871 *Circus Salamonsky* med clownen Mister Burgess och gymnasten Cleo.

1872 *Circus Herzog & Schumann*. Syst-rarna Olga och Elvira Guerra, skolryttarinnan Rosalinda von Willburg.

1873, 1875 och 1877 *Cirque Leonard*. Bröderna Hauche, Jules Théodore Eugène och Charles, samtliga omtyckta och talangfulla artister, systemen Virginie, en sällsynt vacker och behaglig ryttarinna, sedan flere år tillbaka bosatt i Paris och gift med rentier Charles Worms.

1874 *Schweitzer Circus* (Direktör Anthony).

1876 *Cirque Ciniselli*.

1880 *Circus Wulff*.

1881—1883 *Circus Schumann*.

1885 *Cirque Hollande*.

Här slutar listan register-artad, för att ej säga skelettartad, om man ej kan

läsa mellan raderna. Men der finnes så mycket mer, ty der har författaren låtit ett halft århundrades delvis europeiskt ryktbara circusdivor och circushjeltar passera revy för oss.

För min del erinrar jag mig som barn, huru ryktet i en aflägsen landsbygd talade om den vackra polskan *Magdalena Kremsow*. Min fosterfader, en gammal allvarlig och lärd prestman, läste upp en berättelse, att Guerra varit i Petersburg och att kejsar Nicolaus der såg första representationen. Han satt tyst och allvarlig och kunde ej slita sina ögon från *Magdalena Kremsow*. Slutligen steg han upp och gick ut, och redan följande dag hade truppen på kejsarens befallning lemnat Petersburg för att aldrig mer få återkomma. Orsaken var, att *Magdalena Kremsow* haft en slående likhet med en dotter till kejsaren, som kort förut afidit och som han högt älskat. Kejsaren kände med sig, att han ej skulle kunna slita sig från divans åsyn, och ville ej visa någon svaghet.

Stockholmarnes, ja, svenskarnes för-tjusning synes hafva varit feberartad. Senare berättelser omtala dock, att divan »mellan kulisserna» varit en furie och låtit ridspöet dansa okritiskt och kraftigt. Jag vill minnas, att jag hört något om en rymningshistoria. Hos Mothan-

ders talade man ej om henne, men väl och godt om hennes landsmaninna och medtäflarinna Helène Slabasinsky. Vidare minnes jag en Magdalena-Kremsowgalopp och att allt skulle vara à la Magdalena Kremsow. Afstånd i tid och rum förstorar och förhärliigar ryktet, och det skulle utan tvifvel blifva en intressant företeelse att finna samladt allt, som skrifvits, diktats, sjungits och tecknats om Magdalena Kremsow. Dylika kvinnor likna meteoror: de lysa och blända och försvinna lika fort som de kommit i det okända, det glömda, och vid minnet står man utan ledning för forskningen, blott undrande och spörjande.

Mindre glänsande är historien om Gauthiers trupp. I små landsortsstäder minnes man, huru sista resursen för truppen var, att gubben skulle fira sin åttionde årsdag med att gå på lina. Knepet blef slutligen så ofta upprepadt, att det blott väckte löje. Den Gauthierska manègen öster om Pohlsro tyckes dock i all sin tarflighet hafva stått från 1828 till 1848.

Om det så kallade *Franska värdshuset* har jag få underrättelser. Tollstorp berättar, att tomten lemnades år 1755 till en timmerman *Westerlund*, hvars son, inspektor vid Tjärhofvet, uppbygde karaktersbyggningen 1783, sålde den till

generalmajor *Willebrand* den 28 september 1803, och denne sålde derefter lägenheten år 1808 för 5,666 rdr 32 sk. (banko) till restauratören *Jean Baptist Le Maire*, som derefter anlade ett värdshus, hvar efter stället fått namnet *Franska värdshuset*. Under hans tid bebygdes det än mer och sedan ytterligare af juveleraren Ludvig Sturm, som deraf blef egare, först af en del, sedan af det hela, enligt resolution den 1 oktober 1827 för 15,000 rdr. Arealen är 24 kappland och afgiften för tomten till Djurgårdskassan 16 rdr.

Här slutar Tollstorp, och man kan deraf sluta, att Sturm var ställets egare ännu 1843. Stället var värdshus ännu långt in på 1860 talet, men såsom sådant troligen af egarne uttyrdt till värdshushållarne. Två ännu lefvande personer har sagt mig, att förut omnämde *Pierre Bichard* hållit restaurant härstädes. Om honom kan jag tillägga, att han på Hasselbacken hade byggt icke allenast vid den nu varande schweizerbyggnaden till höger (öster) eller flygeln, utan derjemte en danspaviljong med en präktig sal och två smårum, som stod der Hasselbackens port nu står.

Efter herr Pierre omtalas som värdinna på Franska värdshuset en fru *Murray* och efter henne en fru *Barkman* samt sist

mamsell Jonsson. Vårdshuset var för sin tid förträffligt och hade stort anseende.

Ofvan omtalade *fru Murray* var, innan hon kom till Franska vårdshuset, värdinna på *Lybeck* (nu lilla Hasselbacken). Såsom värd derstädes omtalas också herr *Heinrich*, f. d. stallmästare hos Gauthier.

En äldre djurgårdsbo, herr Feldin, nämde om ett vårdshus med namnet *Räfsaxen*, hvarifrån husen blifvit bortrullade och som skulle hafva stått på tomten, der »*Weylandts villa*» nu står. Derom får man upplysning hos den allvetande Tollstorp. Han berättar, att tomten först bebyggdes 1754 af en sjöman *Bomvall*. Sedan egdes stället af *Lundholm*, hvars dotter blef gift med *kocken Bonnet*, som der höll ett mycket treffligt och flitigt besökt vårdshus. Efter honom köpte grosshandlaren *Björkman* lägenheten år 1816 för 2,000 rdr. Husen voro mest borthyrda; i synnerhet var här ett vårdshus, som innehades af en mindre väl beryktad kvinna, kallad *Räfsaxen* för sitt lockande utseende. Hennes namn öfvergick till vårdshuset, som länge bibehöll det. Efter *Björkman* blef grosshandlaren *Bratt* egare af stället och anlade der en brädgård 1828. Stadsmäklaren *Weylandt* köpte det 1830, bortröjde husen, planerade platsen och uppförde der *det stora vackra*

huset, förskönade omgifningarna och reste sig dermed ett vackert minne.

Hr Feldin omtalade också ett gammalt utvårdshus *Woffelbruket*. Detta ställe upphörde att finnas till år 1826, då de tre värdshusbyggnaderna nedrefvos. Stället låg vid Ryssviken och troligen emellan Burmeisters villa (f. d. *Le-wenhaupts*) och Bergsjölund. Som hr Feldin sade, funnos i äldsta tider bortåt 12 å 14 utvårdshus på Djurgården. Kommunikationen med Stockholm sjövägen sysselsatte en stor del af Djurgårdsstadens befolkning med rodd i vanliga båtar, men utom dess omtalade hr Feldin från tiden vid aftäckandet af Bellmans byst den s. k. *oxbåten*, som trampades af åtta karlar och rymde kanske bortåt 70 å 80 personer. Någon liknande båt måtte också hafva begagnats i Bellmans tid, då man, som vi förut anført, kunde medtaga björnar, verkliga fyrfota på samma gång som fina mamseller i klippingshandskar.

Om konstberidartrupperna berättades, att förut omnämde *Foureaux* hade en manège strax bredvid Djurgårdsteatern, innan han flyttade till Slätten. Hans trupp berömdes såsom ytterst elegant, likasom *Tourniaires*. Hr Feldin nämde dessutom en annan trupp, *von eller van der Osten*, hvarom jag ej funnit vidare

underrättelser. Den tiden plägade konstberidartrupperna visa sig ridande i ståtliga kavalkader in i staden och utefter Skeppsbron till Slussen. Af dylik plägsed har jag sett spår i senare tid i utkanterna af Paris, men endast med trupper af lägre rang.

Den äldsta byggnad hr Feldin påmint sig uppe på Hasselbacken var en smedja eller »smedkojan».

Likasom den af Fredman skildrade öfverfarten till Djurgården förefaller obegriplig, om man ej har någon vetskap om »oxbåten» eller dess företrädare af samma skrot och korn, så kan man ej heller tro på sanningsenligheten af lifvet på *Gröna Lund*, om man ser det ruskiga och instängda träruckle, som nu bär detta oförklarliga namn. Ett på Djurgården boende fruntimmer, som meddelat mig åtskilligt af hvad här förut är sagdt, berättade mig, att kanslirådet Valerius (skalden) kom till henne och förtäljde, att han kunde visa den plats, der »Bellman dansat med Ulla Vinblad». Han visade då en stor plan mellan *Gröna Lund* och *Mjölnargården*. Nu ligger Mjölnargården ett godt stycke söder om *Gröna Lund*, och gummorna, som bodde der, talar om en trädgård mellan ställena. Husen likna hvarandra ganska mycket. I en trädgård eller på en plan kunde de

nöjen försiggå, som skildras i epistlarne. At kartor finner man, att Mjölnergården fanns redan 1736, men ej »Gröna Lund», som är yngre. Tillfället medgifver mig ej nu att göra en specialforskning, men vid ett besök i stadsingeniörskontoret fick jag med välvilligt biträde af ingenjörerne derstädes reda på en karta af år 1806 af *Hieronymus von der Burg*. Enligt denna karta var hela öppna platsen mellan Gröna Lunds huset och Mjölnergården en »trädgård» med en enda sammanbindande gång, en sandgång från midten af husen. Gången delade sålunda trädgården i två hälfter, öster och vester, och midt i trädgården vid högra (östra) sidan af gången stod ett fyrkantigt »lusthus», en paviljong. Kartor af senare datum visade trädgården mer kultiverad med gångar, radierande ut från lusthuset i fransk stil.

På Bellmans tid var sålunda lokalen för sin tid högst gentil och sjelfva restaurationslokalen temligen ny. Den finnes afbildad i den nya folkupplagan af Bellmans skrifter, och Mjölnergården finnes afbildad i C. Eichhorns lilla intressanta skrift, Bellman på Djurgården (sid. 35).

Tollstorp anser, att till Gröna Lund kom Bellman oftast af alla ställen på Djurgården. »Det röda huset står ännu

qvar. Måtte det förvaras som ett minne af en förfluten sångartid öfver det fria naturlifvet, hvars anda icke mer torde återkomma.»

Huset finnes qvar, men i ett miserabelt skick, liksom Mjölnergården uthyrd åt arbetsfolk och lemnad utan vård. Den forna trädgården har nu ett nästan fasa-väckande utseende, som gör det forna namnet Gröna Lund otroligt. Det vore önskligt, att den myndighet, som nu eger platsen, sörjde för stället anständiga restaurerande. Vi böra komma ihåg, att denna plats är Bellmans enda *säkra* fasta residens på Djurgården, denna djurgård, som haft två Carlar och två kungar, Carl Mikael och Carl Johan. Af dessa har Carl Johan sitt residens Rosendal, men ingen byst. Carl Mikael har tvärt om sin byst, men ej sitt residens anständigt. Djurgården, Stockholm, hela Sverige äro skyldiga Carl Johan en byst på Djurgården och Bellman en restauration af Gröna Lund.

Af alla offentliga lokaler på Djurgården är utan jmförelse *Hasselbacken* den mest eleganta och storslagna, i kontinental stil och med europeiskt rykte. Den öppnades såsom ny restaurant (efter att i flere år hafva varit privat sommar-nöje) år 1853 den 1 maj. Sedan dess har *Hasselbacken* steg för steg gått

framåt och blifvit tillbygd från en jemförelsevis anspråkslös början.

Det var icke de historiska traditionerna, som drogo publiken till Hasselbacken. Bellmanseken i all ära, men den är ju numera blott en stam utan grenar och utan kärna, och dess traditioner äro ej historiskt ofelbara. Hr Davidson hade förut visat, att han hade mer än andra det esprit d'arrangement, hvarförutan ingen sätter upp och *håller uppe* ett nyttetablissemment. Förhållanden, som se ut som småsaker, kunna bidraga i hög grad dertill. En ståtlig våning bygges af hvilken arkitekt som helst, och hvar och en kan, utan studier, hafva ett godt öga för en väl belägen lokal, en vacker utsigt. Men det finnes något, som vi skulle vilja kalla *montering*, som vår gamle Wilhelm Davidson förstått bättre än hans medtämlare. Den, som noga betraktat hans skapelse Phœnix och festvåningen på Hasselbacken, skall förstå mig. Man ser der möbler, dekorationer och borduppsatser i rococo och premier-empirestil, visserligen något blandade och äfven moderniserade, men så att pregeln af det hela blir *aristokratisk* i den mening, som allt sådant bör vara: aristokratisk i estetisk mening. En förnäm pregel är nödvändig, och det uteslutande moderna kan endast blifva elegant, aldrig för-